

UDC: 347.998.72(045)(575.1)

NIZOLARNI MUQOBIL TARTIBDA HAL QILISHDA HAKAMLIK SUDLARI VA ULARNING TURLARI

Haqberdiyev Abdumurod Abdusaidovich,
Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 0000-0001-8959-6944
e-mail: a.haqberdiyev@tsul.uz

Annotatsiya. Mamlakatimizni modernizatsiya va isloh etish sharoitida huquqni muhofaza qiluvchi va sud-huquq sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, avvalo, inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini har tomonlama himoya qilishga qaratilgan. O'tgan davr mobaynida sud hokimiyatini bosqichma-bosqich mustahkamlab borish, sud mustaqilligini ta'minlash, inson va fuqaro huquq-erkinliklarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan keng ko'lamli tashkiliy-huquqiy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu o'rinda ta'kidlab o'tish joizki, bugungi kunda vakolatli sudlardan tashqari nizolarni muqobil tartibda hal qilishda hakamlik sudlari tomonidan ham fuqarolik va iqtisodiy nizolar bo'yicha bir qancha ishlar ko'rib chiqilishida turli muammolar uchrab turibdi. Mazkur maqolada arbitraj (hakamlik) sudlari va ularning turlari masalasi xorijiy tajribani tahlil qilgan holda o'rganib chiqilgan. Hakamlik sudining turlari, xususiyatlari, ahamiyati va ularga qo'yilgan talablar xususida chel el davlatlarining normativ-huquqiy hujjatlarini o'rganib chiqish davomida milliy hakamlik sudining turlari xususida to'xtab o'tilgan. Ushbu maqolada nizolarni muqobil tartibda hal qilishda hakamlik sudlari va ularning turlari masalasi ko'rib chiqilib, milliy qonunchiligimizga taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: hakamlik sudi, hakamlik sudi tasnifi, arbitraj sudi, arbitr, hakamlik sudining turlari, normativ-huquqiy hujjat, qonun, kodeks.

ТРЕТЕЙСКИЕ СУДЫ ПРИ АЛЬТЕРНАТИВНОМ РАЗРЕШЕНИИ СПОРОВ И ИХ ВИДЫ

Хакбердиев Абдумурад Абдусайдович,
доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В условиях модернизации и реформирования нашей страны осуществляемые реформы в правоохранительной и судебной-правовой сферах направлены прежде всего на все-стороннюю защиту прав, свобод и законных интересов человека. За прошедший период были приняты масштабные организационные и правовые меры по постепенному укреплению судеб-ной системы, обеспечению ее независимости, надежной защите прав и свобод человека и граж-данина. Следует отметить, что на сегодняшний день, помимо компетентных судов, третей-ские суды сталкиваются с различными проблемами при рассмотрении ряда дел по гражданским и экономическим спорам в порядке альтернативного разрешения споров. В данной статье рассматривается вопрос о третейских судах и их видах на основе в том числе анализа зару-бежного опыта. В ходе изучения нормативных правовых актов зарубежных стран о видах, ха-рактеристиках, значении и требованиях к третейскому суду обсуждалась роль национального третейского суда. В статье также приводятся разработанные предложения и рекомендации применительно к нашему национальному законодательству.

Ключевые слова: третейский суд, классификация третейских судов, арбитражный суд, ар-битр, виды третейского суда, нормативный правовой акт, закон, кодекс.

ARBITRATION COURTS AND THEIR TYPES IN RESOLUTION OF DISPUTES IN ALTERNATIVE ORDER

Khakberdiev Abdumurad Abusaidovich,

Acting Associate Professor
of Tashkent State University of Law, PhD

Abstract. *In the conditions of modernization and reform of our country, the ongoing reforms in the law enforcement and judicial spheres are aimed primarily at the comprehensive protection of human rights, freedoms, and legitimate interests. Over the past period, large-scale organizational and legal measures have been taken to gradually strengthen the judicial system, ensure its independence, and reliably protect the rights and freedoms of man and citizen. It should be noted that today, in addition to competent courts, arbitration courts face various problems when considering several cases of civil and economic disputes in the manner of alternative dispute resolution. This article discusses the issue of arbitration courts and their types with an analysis of foreign experience. In the course of studying the normative legal acts of foreign countries on the types, characteristics, significance, and requirements for an arbitration court, the role of a national arbitration court was discussed. This article discusses the issue of arbitration courts and their types in alternative dispute resolution, and also develops proposals and recommendations for our national legislation.*

Keywords: *arbitration court, classification of arbitration courts, arbitrator, types of the arbitration court, normative legal act, law, code.*

Kirish

Mamlakatimizda fuqarolar va yuridik shaxslarning huquq va erkinliklarining ishonchli himoyasini ta'minlash hamda ular o'rtasida vujudga keladigan nizolarni hal qilishning muqobil usullarini joriy etish borasida izchil islohotlar amalga oshirilmoqda va bu borada tegishli normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining 2006-yil 16-oktabrda "Hakamlik sudlari to'g'risida"gi, 2018-yil 3-iyulda "Mediatsiya to'g'risida"gi, 2021-yil 16-fevralda "Xalqaro tijorat arbitraj to'g'risida"gi qonunlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 17-iyundagi "Nizolarni muqobil hal etishning mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4754-son Qarori qabul qilinganligini alohida qayd etish darkor.

Huquqni qo'llash amaliyotida, ijtimoiy hayotda turli subyektlarning manfaatlarini to'qnashuvi, ular orasida bahs-munozaralar va turli nizolar kelib chiqishi tabiiydir. Shu

munosabat bilan nizolarni hal etish tizimi ularni vakolatli sud orqali yoki muqobil usullar bilan hal qilishni o'z ichiga qamrab oladi. Xususan, nizolarni hal qilishning muqobil usullaridan biri bo'lgan hakamlik (arbitraj) sudlari alohida ahamiyatga ega.

Material va metodlar

Nizolarni hal qilishning muqobil usullari deganda, qonun hujjatlari yoki taraflar kelishuvi yoxud lokal hujjatlar bilan belgilangan va huquqiy munosabat ishtirokchilari o'rtasida vujudga keladigan nizolarni suddan tashqari hal qilishga qaratilgan tartib-taomillar, usullar va mexanizmlar tushuniladi. Ya'ni nizolar nafaqat sud hokimiyati organlari tomonidan, balki nizolarni hal qilishning boshqa usullari yordamida (hakamlik sudlari, mediatsiya, xalqaro tijorat arbitraj sudlari) hal etilishi mumkin.

Xorijiy mamlakatlarda nizolarni muqobil hal qilish usullari (Alternative dispute resolution methods) keng tarqalgan bo'lib, fuqarolar va yuridik shaxslarning buzilgan huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya

qilishning samarali usuli, zaruriy sharti sifatida e'tirof etiladi.

Mamlakatimizda nizolarni muqobil hal qilishning asosiy turlari hakamlik sudida ish yuritish, xalqaro tijorat arbitraj sudida ish yuritish, mediatsiya, muzokaralar va kelishuv bitimi hisoblanadi.

Biz mazkur ilmiy maqolamiz doirasida nizolarni muqobil hal qilish turlaridan hakamlik (arbitraj) sudlariga to'xtalib o'tamiz. Jumladan, «Hakamlik sudlari to'g'risida»gi Qonun qabul qilinganidan so'ng O'zbekistonda, asosan, ko'zga ko'ringan ikkita hakamlik sudi – O'zbekiston Savdo-sanoat palatasi huzuridagi Hakamlik sudi va O'zbekiston Hakamlik sudlari assotsiatsiyasi mavjud edi.

Prezidentimizning 2020-yil 17-iyundagi «Nizolarni muqobil hal etishning mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori bilan siyosat va iqtisod sohasida ro'y bergan tub o'zgarishlar hakamlik muhokamasi institutining yanada rivojlanishiga olib keldi. Natijada ko'plab turli hakamlik sudlari paydo bo'ldi va bu jarayon bugungi kunda ham davom etmoqda.

Tadqiqot natijalari

Xalqaro amaliyotda hakamlik sudlari faqat amal qilish muddati bo'yicha (taraflar tomonidan muayyan nizoni hal qilish uchun tuzilgan ad hoc yoki bir martalik (muvaqqat) hakamlik sudlari, institutsional (doimiy faoliyat ko'rsatuvchi) hakamlik sudlari) [1, 5-b.] va faoliyat sohasiga ko'ra (arbitraj sudlari davlat hududida ichki nizolarni hal qilish uchun «ichki», tashqi nizolarni hal qilish uchun «tashqi») [2, 51-b.] turlarga bo'linadi.

Xorijiy tajribaga nazar tashlaydigan bo'lsak, masalan, Hindistonda institutsional (doimiy faoliyat ko'rsatuvchi), ad hoc (muvaqqat) va qisqa muddatli arbitraj turlari mavjud.

Arbitraj instituti arbitrajni olib borsa, u *institutsional (doimiy faoliyat ko'rsatuvchi) arbitraj* deb ataladi. Taraflar arbitraj bitimida kelishmovchiliklarni saylangan arbitraj sudining qoidalariga muvofiq aniqlashni

ko'rsatish huquqiga ega. Bir yoki bir nechta arbitrlar (hakamlar) tashkilotning boshqaruv organi tomonidan oldindan tanlangan hay'atdan tayinlanishi yoki taraflarning o'zlari o'z hay'atini tanlashlari mumkin, ammo u cheklangan hay'at bilan chegaralanishi kerak.

Agar tomonlar o'zaro kelishib, arbitrajni tashkil qilsalar, u *ad-hoc (muvaqqat) arbitraj* deb ataladi. Bu mahalliy, xorijiy yoki xalqaro arbitraj bo'lishi mumkin. Bu mavjud nizolarni ko'rib chiqish to'g'risidagi kelishuv yoxud kelajakdagi mavjud nizolarning ish yuritish jarayonini nazorat qilish yoki hech bo'lmaganda, arbitraj (hakamlik) muhokamasi uchun protsessual qoidalarni taqdim etish uchun hakamlik organi belgilanmasdan arbitrajga yuborish to'g'risidagi kelishuv sanaladi. Ushbu ikkinchi ma'no xalqaro arbitrajda ko'proq uchraydi.

Ad hoc (muvaqqat) arbitraj (hakamlik) sud muhokamasi belgilangan qoidalariga muvofiq o'tkazilmasligini anglatadi. Chunki taraflar o'z nizosini arbitraj sudining qoidalariga ko'ra topshirish majburiyatiga ega emas. Shu sababli ular o'zlarining tartib-qoidalarini erkin bayon etishlari mumkin. Ad hoc (muvaqqat) arbitrajning geografik yurisdiksiyasi juda muhim, chunki arbitraj (hakamlik) sudiga taalluqli aksariyat masalalar arbitraj (hakamlik) sudi joylashgan joyning milliy qonunchiligiga muvofiq hal qilinadi.

Qisqa muddatli arbitraj – bu arbitraj (hakamlik) va yarashuv aktini taqdim etishda vaqtga bog'liq bo'lgan usul. Hatto boshqa arbitraj (hakamlik) jarayonlari ham uzoq va zeriqli bo'lishi mumkin. Shuning uchun bu arbitraj (hakamlik) jarayoni vaqt masalasini hal qiluvchi vosita sifatida ishlaydi. Uning tartibi shunday o'rnatilganki, u vaqtni talab qiladigan barcha usullardan voz kechadi va bunday arbitrajning dastlabki maqsadi bo'lgan sodalilikni qo'llab-quvvatlaydi [3].

Yevropaning boshqa davlatlarida ham arbitrajga bo'ysunish bo'yicha taraflar avtonomiyasi, birinchi galda, ad hoc (muvaq-

qat) arbitrajga (hakamlikka) borish yoki institutsional (doimiy faoliyat ko'rsatuvchi) arbitrajni tanlash to'g'risida qaror qabul qiladigan taraflar tomonidan birgalikda amalga oshiriladi [4, 168-169-b.]. Shu sababli arbitrajning ushbu ikki an'anaviy usuli ko'pincha tomonlarning tanlovi nuqtai nazaridan muhokama qilinishi ajablanarli emas [5, 176-b.] va bir tomondan ad hoc (muvaqqat) arbitraj (hakamlik) va boshqa tomondan institutsional (doimiy faoliyat ko'rsatuvchi) arbitraj toifalari, odatda, ularning afzallik va kamchiliklari haqida ma'lumot taqdim etiladi [6, 20-23-b.].

Chunonchi, Angliyada «London dengiz arbitrlari assotsiatsiyasi (LMAA)» boshqa xizmat ko'rsatmasdan, tayinlovchi organ sifatida faqat arbitrlarni tayinlasada, arbitraj «instituti» sifatida tasniflanadi [7, 461-b.]. O'zining institutsional tasnifiga qaramay LMAA shartlariga muvofiq, arbitraj, asosan, ad hoc (muvaqqat) arbitraj (hakamlik) hisoblanadi [8, 116-122-b.].

Germaniyada «Gamburg do'stona arbitraj (Gamburger freundschaftliche Arbitrage)»-da hech qanday ma'muriy xizmatlar taklif etilmaydi. Gamburg Savdo palatasi potensial ravishda tayinlovchi organ sifatida ishlaydi. Ma'muriyat yo'qligi sababli «Gamburg do'stona arbitraj», asosan, ad hoc (muvaqqat) arbitraj (hakamlik) sifatida tasniflanadi [9]. Bundan farqli o'laroq, Germaniya Federal Oliy sudi «Gamburg do'stona arbitraj»ni doimiy faoliyat ko'rsatuvchi arbitraj instituti (va shuning uchun arbitrajlar go'yoki institutsional [10, 240-241-b.]) sifatida malakalaydi va sud institutining o'z arbitraj qoidalaridan foydalanishni hal qiluvchi jihat deb hisobladi [11, 41-b.].

Ushbu misollar ishlarni boshqarish bo'yicha mavjud yondashuvlarni tasniflash va bunday tasniflardan kelib chiqadigan subyektiv (ba'zan tasodifiy) toifalash qanchalik qiyinligini ko'rsatadi. Shu o'rinda aytish mumkinki, ad hoc (muvaqqat) arbitraj (hakamlik), avvalo, institutsional arbitrajning

qarama-qarshi tomoni sifatida, ya'ni institutsional bo'lmagan barcha arbitrajlarini qamrab oluvchi toifa sifatida tasniflanadi [12, 24-b.]. Bu turdagi salbiy tasniflar ad hoc (muvaqqat) arbitraj (hakamlik)ni hech kimning ishtirokisiz o'tkaziladigan arbitraj sifatida tasniflaydi. Arbitraj instituti barcha muassasalardan mustaqil bo'lgan [13, 206-b.], tayinlovchi va ma'muriy organing foydasisiz yoki (umuman) arbitrajning oldingi qoidalarisiz amalga oshiriladigan yoki hakamlik sudi tomonidan boshqarilmaydigan, institutsional arbitrajni aniqlashga qaratilgan turli urinishlarni deyarli aks ettiradi [14, 581-582-b.].

Masalan, institutsional arbitrajning qarorlari oson ijro etilishi bu arbitrajning «institutsional» ekanligiga bog'liq emas, balki aniq bir muassasaning sohadagi obro'siga bog'liq. Xuddi shu narsa ba'zida tilga olinadigan institutsional arbitrajning yana bir amaliy afzalligi, ya'ni arbitraj (hakamlik) sudining mavjudligidagi «tasalli» elementi uchun ham amal qiladi [15, 667-668-b.]. Tomonlar ma'lum bir institutning tajribasi va obro'si, ya'ni ushbu muassasaning hakamlik muhokamasida ishtirok etishidan shunday qulaylikka ega bo'ladi.

Yuqoridagilarga ko'ra, aytish mumkinki, ko'pgina xorijiy davlatlarda arbitrajning eng keng tarqalgan turlari institutsional arbitrajlar va YUNSITRAL arbitraj qoidalaridan foydalanadigan ad hoc (muvaqqat) arbitraj (hakamlik)lardir [16, 20-21-b.].

Yevropa davlatlaridan Slovakiya Respublikasida 2002-yildan 2016-yilga qadar 130 dan ortiq arbitraj sudlari tashkil qilingan. Ular orasida «cho'ntak» sudlari avj olishi, ularning jalb qiluvchi nomlari, sifatsiz qabul qilingan hal qiluv qarorlari natijasida tarafdirlarning huquqlari buzilishi va boshqa salbiy holatlar ro'y berdi. Oqibatda tadbirkorlar va fuqarolar orasida arbitraj sudlariga salbiy munosabat paydo bo'ldi. Bu esa joriy qilingan huquqiy tartib arbitraj sudiga moslashtirilmaganini ko'rsatdi va arbitraj obro'siga putur yetkazdi [17, 324-335-b.]. 2016-yilda «Ar-

bitraj to'g'risida»gi Qonunning 12-moddasi-da Slovakiya Olimpiya qo'mitasi, Milliy sport assotsiatsiyasi va qonun bilan tashkil etilgan palata (masalan, Slovakiya advokatlar uyushmasi yoki Slovakiya Savdo-sanoat palatasi) tomonidan doimiy faoliyat ko'rsatuvchi arbitraj sudlari tashkil etilishi mumkinligi belgilab qo'yildi [18].

Xorijiy tajribadan kelib chiqqan holda, mamlakatimizda hakamlik sudlarining ikkita turi mavjud bo'lib, bular muvaqqat va doimiy faoliyat ko'rsatuvchi hakamlik sudlaridir. Xususan, doimiy faoliyat ko'rsatuvchi hakamlik sudlarining aksariyati ta'sischi tashkilot rahbarlarining ixtiyoriy farmoyishlari bilan tuziladi va ularning balansida turadi. «Hakamlik sudlari to'g'risida»gi Qonunning 6-moddasiga ko'ra, doimiy faoliyat ko'rsatuvchi hakamlik sudlari yuridik shaxslar yoki ularning birlashmalari (assotsiatsiya, birlashma) tomonidan tuziladi va shu tashkilotlar huzurida faoliyat yuritadi. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari hakamlik sudlarini tashkil etishi hamda hakamlik bitimi taraflari bo'lishi mumkin emas. Amaldagi ichki qonunchilik doimiy faoliyat ko'rsatuvchi hakamlik sudlarini tashkil etish tartibiga nisbatan boshqa cheklovlarni nazarda tutmaydi. Shunday qilib, doimiy faoliyat yurituvchi hakamlik sudlari amaldagi qonunchilikka muvofiq mustaqil yuridik shaxs sifatida tashkil etilishi va ro'yxatdan o'tkazilishi mumkin emas.

Sh.M. Asyanovning «Hakamlik sudlari to'g'risida»gi Qonun sharhiga ko'ra, qonun chiqaruvchining tegishli ko'rsatmalari yo'qligiga qaramasdan, hakamlik sudlari faoliyati tijorat faoliyati sifatida ko'rilishi mumkin emas. Bu, ayniqsa, soliq solish maqsadlari uchun muhim. Soliq organlari amaliyotida hakamlik sudlari faoliyatini foyda olish uchun xizmat ko'rsatish faoliyati sifatida ko'rish holatlari ro'y bergan. Bunda soliq organlari foyda ko'rish uchun tadbirkorlik faoliyatiga xizmat ko'rsatish deb hisoblab, mulkiy nizolarni ko'rib chiqish uchun olinadigan foydaga soliq solinishi va to'lovlardan qo'shimcha

qiymat solig'i olinishi kerak, degan fikrdan kelib chiqqan. Biroq Germaniya, Fransiya, Qozog'iston, Rossiya va boshqa mamlakatlar sud-arbitraj tajribasi hamda bu mamlakatlar soliq organlari qonun hujjatlari va tajribasidan ko'rinishicha, ular hakamlik sudlari faoliyati yuritilishiga bunday munosabatni to'g'ri tatbiq qilmagan. Jumladan, bunday toifadagi nizolar bo'yicha sud qarorlarida hakamlik sudida nizolarni muhokama etishni O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida tushuncha berilgan tijorat faoliyatiga, shu jumladan, foyda ko'rish maqsadida xizmat ko'rsatishga ham kiritish mumkin emas. Hakamlik sudiga (yoki hakamlik sudini tashkil etgan yuridik shaxsga) hakamlik to'lovlari sifatida kelib tushuvchi pul mablag'lariga soliq solinishi mumkin emas [19].

Shu bilan birga, Qonunning 7-moddasiga muvofiq, muvaqqat hakamlik sudi hakamlik bitimi taraflari o'rtasida kelib chiqqan muayyan nizoni hal etish uchun ular tomonidan tashkil etilib, nizo ko'rib chiqilganidan keyin o'z faoliyatini tugatadi.

Adliya vazirligining 2022-yil yanvar oyidagi reestr ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda jami 255 dan ortiq doimiy faoliyat ko'rsatuvchi hakamlik (xalqaro arbitraj) sudlari, jumladan, O'zbekiston Hakamlik sudlari assotsiatsiyasi huzurida 160 dan, O'zbekiston Savdo-sanoat palatasi huzurida 15 dan ortiq va boshqa nomlar bilan qayd etilgan 80 dan ziyod doimiy faoliyat ko'rsatuvchi hakamlik (xalqaro arbitraj) sudlari va jami 1200 ga yaqin hakamlik sudi sudyalari ro'yxatdan o'tgan.

Xorij tajribalaridan kelib chiqqan holda, bugungi kunda mamlakatimizdagi mavjud hakamlik (arbitraj) sudlari orasida ham «cho'ntak» sudlari, ularning jalb qiluvchi nomlari, sifatsiz qabul qilingan hal qiluv qarorlari, taraflarning huquqlari buzilishi va boshqa salbiy holatlar ro'y bermayapti, desak, albatta, adashgan bo'lamiz.

Yuridik fanlar doktori, professor F.X. Otaxonovning ta'kidlashicha, «Hakamlik

sudlari to'g'risida»gi Qonunga quyidagi normalarning kiritilishi hakamlik sudlari faoliyatining jozibadorligini yanada oshirish va unda ko'riladigan nizolar ko'lami ortishiga xizmat qiladi [20, 78-b.]:

- doimiy faoliyat yurituvchi hakamlik sudlari nodavlat notijorat tashkilotlar tomonidan tashkil etiladi va ularning huzurida faoliyat ko'rsatadi;

- doimiy faoliyat yurituvchi hakamlik sudlari ro'yxatida kamida yetti nafar hakamlik sudyasi mavjud bo'lgan taqdirda, adliya organlari tomonidan hisob ro'yxatidan o'tkaziladi.

Professor F.X. Otaxonov ilgari surgan takliflar bugungi kunda dolzarbligini hisobga olgan holda, aytishimiz mumkinki, hakamlik (arbitraj) sudi nodavlat organ bo'lib, shaxs maqomiga ega emas. Shu sababli hakamlik (arbitraj) sudi biznes (tadbirkorlik) faoliyati bilan shug'ullanmaydi va shu maqsadda uni nodavlat notijorat tashkilotlar huzurida tashkil qilishni qo'llab-quvvatlash maqsadga muvofiq.

Bundan tashqari, hakamlik sudlari va hakamlik muhokamasi masalalariga bag'ishlangan zamonaviy ilmiy adabiyotlarda «hakamlik sudlari nodavlat notijorat tashkilotlari shaklidagi yuridik shaxslar maqomiga ega nodavlat organlar sifatida» mavjudligi va bu maqsadga muvofiqligi haqida oqilona fikrlar ham mavjud [21, 4-b.].

Fikrimizcha, bu nuqtai nazar nafaqat mavjud bo'lish huquqiga loyiq, balki qonunchilikni birlashtirishni ham taqozo qiladi, chunki faqat shu tarzda (doimiy faoliyat ko'rsatuvchi hakamlik sudlariga yuridik shaxs maqomini berish orqali) ularning tashkiliy xarakterdagi ko'plab muammolari hal qilinishi mumkin, bu esa bugungi zamon talablariga mos keladi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Bunda Adliya vazirligidan nodavlat notijorat tashkilot sifatida davlat ro'yxatidan o'tgan yuridik shaxs doimiy faoliyat ko'rsatuvchi hakamlik sudini tashkil etishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Buning natijasida hakamlik sudi o'zining

inson huquqlari bo'yicha funksiyasini amalga oshirishda uchinchi shaxslar ta'siridan mustaqildir. Shuningdek, xorijiy tajribadan kelib chiqqan holda, bugungi kundagi ayrim «cho'ntak» hakamlik sudlariga ham barham berilishiga xizmat qiladi.

Ta'kidlaganimizdek, xalqaro tijorat arbitraj sudlari, odatda, faoliyat sohasiga ko'ra «xalqaro» va «ichki»ga bo'linadi. Xalqaro tijorat arbitraj sudlari «Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risida»gi Qonuni (masalan, 2021-yil 22-iyundagi Adliya vazirligining 992-sonli «O'zbekiston Xalqaro arbitraj sudlari birlashmasi» nodavlat notijorat tashkiloti davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risidagi guvohnomasi) asosida ishlaydi. Mamlakatimizda «ichki» sudlar hozirda «Hakamlik sudlari to'g'risida»gi Qonun asosida ishlaydi va ular O'zbekiston Respublikasida fuqarolik huquqiy munosabatlaridan kelib chiquvchi nizolar, shu jumladan, tadbirkorlik subyektlari o'rtasida vujudga keluvchi iqtisodiy nizolarni o'z ichiga oladi (O'zbekiston Savdo-sanoat palatasi huzuridagi Hakamlik sudi, O'zbekiston Hakamlik sudlari assotsiatsiyasi va hududlarda tashkil etilgan boshqa hakamlik sudlari).

Biroq bunday tasnif butunlay to'liq emas va mavjud haqiqatlarga mos kelmaydi. Fikrimizcha, ayrim sudlar xalqaro darajada va yaxshi tashkil etilganligini inobatga olgan holda (masalan, BMT xalqaro sudi, Yevropa Ittifoqi sudi, MDH iqtisodiy sudi va boshqalar), O'zbekistondagi barcha hakamlik va xalqaro tijorat arbitraj sudlarini nodavlat notijorat tashkiloti tomonidan tashkil etish va uning huzurida faoliyat ko'rsatishini joriy qilish masalasini hal qilish bugungi rivojlangan iqtisodiy davr talabidir.

2014-yil 1-avgust kuni poytaxtimizda O'zbekiston Hakamlik sudlari assotsiatsiyasi tomonidan Germaniya Federativ Respublikasi (GFR)ning Fridrix Ebert nomidagi xalqaro fondi bilan hamkorlikda «O'zbekiston huquq tizimida nizolarni hakamlik sudlarida hal qilishning o'rni va ahamiyati: milliy amaliyot

va xalqaro tajriba» mavzusida o'tkazilgan ilmiy-amaliy seminarda yurtimizda sud-huquq sohasidagi islohotlarni ko'rib, GFR Saksoniya Federal yerining Oliy ma'muriy sudi raisi o'rinbosari, doktor Vulf Fridrix Ryover «bizda sud-huquq islohotlari boshlanganiga ko'p yillar bo'ldi, shunga qaramay, bu boradagi ishlar izchil davom ettirilmoqda. O'zbekistonda ham shuning guvohi bo'ldim. Yurtingizda sud-huquq islohotlari jadal olib borilayotgan ekan» [22, 187-b.], deya ijobiy fikrlar bildirgan edi.

Shu bilan bir qatorda, «Xalqaro tijorat arbitraj to'g'risida»gi Qonunning 4-moddasi ko'ra, O'zbekiston Respublikasi va boshqa davlat (davlatlar) o'rtasida amalda bo'lgan kelishuvlarga rioya etgan holda, xalqaro tijorat arbitrajiga nisbatan qo'llaniladi.

Shuningdek, xalqaro tijorat arbitrajiga taraflarning kelishuviga binoan, tijorat xususiyatiga ega bo'lgan ham shartnomaviy, ham shartnomadan tashqari barcha munosabatlardan yuzaga keladigan nizolar berilishi mumkin. Biroq O'zbekistonda tashkil etilgan Xalqaro tijorat arbitraj sudining Reglamentida arbitraj tomonidan «fuqarolik huquqiy munosabatlaridan kelib chiquvchi nizolarni...» ham ko'rish mumkinligi ko'rsatilgan.

Xulosalar

Yuqoridagi mulohazalar, sud-huquq sohasida olib borilayotgan jadal islohotlar, xalqaro tajriba hamda yuqorida qayd etilganlardan kelib chiqqan holda, «Hakamlik sudlari to'g'risida»gi Qonundagi 3-moddaning 3- va 4-xatboshisidagi, 6-moddaning 1-, 2- va 3-xatboshisidagi, 15-moddaning 2-xatboshi-

sidagi «yuridik shaxs» so'zlarini «nodavlat notijorat tashkilot» so'zlari bilan almashtirish, shuningdek, 6-moddaning 2-xatboshisiga «doimiy faoliyat ko'rsatuvchi hakamlik sudini tashkil etish haqida qaror qabul qilganida» so'zlaridan keyin «doimiy faoliyat yurituvchi hakamlik sudlari ro'yxatida kamida besh nafar hakamlik sudyasi mavjud bo'lgan taqdirda» degan jummalarni kiritish taklif etiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, «Xalqaro tijorat arbitraj to'g'risida»gi Qonunning 4-moddasiga «fuqarolik huquqiy munosabatlardan kelib chiquvchi nizolarni» ham hal qilishi mumkinligi xususida qo'shimcha o'zgartirish kiritish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 21-moddasi 3-bandi va Iqtisodiy protsessual kodeksining 20-moddasi 2-bandidagi «hakamlik sudi sudyasi» jumlasini «hakamlik sudi sudyasi, arbitraj» so'zlari bilan almashtirish; FPKning 56-moddasi 2-qismi uchinchi xatboshi va IPKning 53-moddasi 2-qismi uchinchi xatboshini «arbitrlar, arbitraj tarkibi tomonidan tayinlangan ekspertlar, arbitraj muassasasining xodimlari, hakamlik sudyalari – arbitraj yoki hakamlik muhokamasi davomida o'zlariga ma'lum bo'lib qolgan holatlar to'g'risida» jummalari bilan to'ldirish; FPKning 122-moddasi va IPKning 107-moddasidagi «hakamlik sudi» so'zlaridan keyin «arbitraj» so'zini qo'yish, shuningdek, FPKning 194-moddasi 3-bandi va IPKning 154-moddasi 3-bandidagi «hakamlik sudining» so'zlaridan keyin «arbitraj sudining» jumlasini keltirish taklif etiladi.

REFERENCES

1. Fedorov A.G. Mejdunarodniy kommercheskiy arbitraj [International commercial arbitration]. Moscow, 2000, p. 5.
2. Yakovlev V.F. Ekonomika i sud [Economics and Court]. Rossiyskiy yuridicheskiy jurnal – Russian Law Journal, 1993, no. 1, p. 51.

3. VIA-Mediation Centre is a one stop for all Alternative Dispute Resolution Services. Available at: <https://viamediationcentre.org/readnews/ntiw/fast-track-arbitration/>.
4. Böckstiegel K.-H. Party autonomy and case management experiences and suggestions of an arbitrator. Born, supra note 1, 11 schieds vz 1. 2013, no. 2. pp. 168-169.
5. Tweeddale A., Tweeddale K. Arbitration of Commercial Disputes. 2005, January 3, p. 176.
6. Freyer D.H. Practical considerations in drafting dispute resolution provisions in international commercial contracts, US Perspective. *Int'l Arb.*, 1998, no. 15 (4), pp. 7, 20-23.
7. Vigras B. The role of institutions in arbitration. R. Bernstein, D. Wood et al. eds., 2d ed. *Handbook of Arbitration Practice*, 1993, p. 461.
8. Harris B. London Maritime Arbitration. Reprinted in 77 Arbitration, 2011, pp. 116-122.
9. Korte M.O. Die Hamburger Freundschaftliche Arbitrage [The Hamburg Friendly Arbitrage]. An overview on the occasion of the 100th anniversary. Space practices for the Hamburg goods trade. *Journal for Arbitration*, 2004, vol. 20, pp. 240-241.
10. Vogel H. Institutionalisierte Schiedsgerichtsbarkeit [Institutionalized Arbitration]. *Recht und Juristen in Hamburg – Law and Lawyers in Hamburg*, 1994, no. 22.
11. Schwab K.H., Walter G. Grundlagen des Internationalen Schiedsverfahrens [Principles of international arbitration]. Schwab & Walter et al. eds. Arbitration, 2000, chapt. 41, p. 16.
12. Winstanley A. Review of the London court of international arbitration. Horacio Grigera Naón ed. *International Commercial Arbitration practice: 21st century perspectives*, 2010, no. 3, p. 24.
13. Sutton D.J. et al. Russell on Arbitration. 23th ed. 2007, p. 206.
14. Racine J.-B. Tribunal de Grande Instance de Paris [High Court of Paris]. *Revue de L'arbitrage – Arbitration Review*, 2010, January 22, no. 3, pp. 571, 581-582.
15. Recognition and enforcement of foreign arbitral awards: a global commentary on the New York Convention in action 121. 2016, pp. 667-668.
16. Latham & Watkins. Guide to international arbitration. USA, 2017, pp. 20-21.
17. Rubino-Sammartano M. International arbitration law and practice. 3rd ed. London, 2014, pp. 324-335.
18. International arbitration information by Aceris Law LLC. Available at: <https://www.international-arbitration-attorney.com/ru/arbitration-in-slovakia/>.
19. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi. Axborot-qidiruv tizimi [Legislation of the Republic of Uzbekistan. Information retrieval system]. Available at: https://nrm.uz/contentf?doc=428849_hakamlik_sudlari_to%E2%80%98%E2%80%98risidagi_qonunga_sharh&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana/.
20. F.X. Otaxonov. Nizolarni muqobil hal etishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari takomillashmoqda [Organizational and legal mechanisms for alternative dispute resolution are being improved]. *Yurist axboronomasi*, 2020, no. 3, vol. 1, p. 78.
21. Hay Ch.X. Razbiralatelstvo i razreshenie v treteyskom poryadke hozyaystvennih sporov v Sotsialisticheskoy Respublike Vietnam [Proceedings and arbitration of economic disputes in the Socialist Republic of Vietnam]. Abstract of PhD thesis. Moscow, 2002, p. 4.
22. Ibratova F.B. et al. Legal issues of observation-bankruptcy procedures applicable by the economic court of Uzbekistan. *Advanced Res. L. & Econ.*, 2019, vol. 10, p. 187.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

2 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Tashkulov Akbar Djurabayevich

Toshkent davlat yuridik universiteti rektori

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y.f.d., dotsent

Mas'ul muharrir: O. Choriyev

Muharrirlar: F. Muhammadiyeva, K. Abduvaliyeva,
Sh. Jahonov, Y. Yarmolik, Sh. Yusupova

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 19.07.2022-yilda tipografiyaga

topshirildi. Qog'oz bichimi: A4.

Shartli 22,66 b.t. Adadi: 100. Buyurtma raqami: 46.

TDYU tipografiyasida chop etildi.